

Dan PRODAN

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE (VII)

—► Muzeul Județean Botoșani, *Unirea Basarabiei cu România*, ediție de documente întocmită de: Sergiu Balanovici, Gheorghe - Florin Știrbăț, Editura Quadrata, Botoșani, 2018, 178 p.

Programul Național Centenarul Marii Uniri 1918 include, între axele prioritare, și pe cea referitoare la publicarea sau republicarea unor izvoare istoriografice și documentare locale editate, dar puțin cunoscute, ori inedite. Cartea îngrijită de dr. Sergiu Balanovici și dr. Florin Știrbăț, o culegere de izvoare istorice istoriografice și documentare botoșănene, reunește reeditarea cărții lui Emil I. Diaconescu, *Basarabia. Scurtă privire istorico - etnografică (1812 - 1918)*, apărută în vara anului 1918, alături de publicarea a 21 documente, diverse articole și 6 prezentări de carte, toate 27 din perioada 29 martie 1918 - 5 mai 1928, din primul deceniu al României Mari.

Ce reprezenta Basarabia în conștiința botoșănenilor în 1918? Emil I. Diaconescu, profesor în învățământul preuniversitar din Botoșani, a prezentat cititorilor urbei, în ultimul an al Primului Război Mondial, principalele repere ale istoriei Basarabiei rusești, unită la 27 martie / 9 aprilie 1918 cu Regatul României: cauzele ocupației țariste, organizare, rusificare, înstrăinare, situația politico - militară a provinciei în 1917 - 1918. Apoi structura socio - profesională: agricultura, exploatarea lemnului, viticultura, albinăritul, pomicultura, pescuitul, industria incipientă, comerțul, transporturile. Mesajul autorului s-a adresat unei intelectualități locale care a avut participanți activi la revoluția din 1848, care a fost unionistă în 1856 - 1859, sprijinitorii lui Cuza în anii următori, pro-independență în 1877 - 1878, adepta reformelor modernizatoare în următoarele decenii.

Autorul a explicat cititorilor că *“Tendința Rusiei de a-și întinde stăpânirea asupra noastră nu era rezultată <numai> din motive politice, ea privea cu lăcomie și la bogăția solului nostru. Răpirea Basarabiei nu a fost numai un simplu act politic, brutal și condamnat, a fost și depozitarea de una din cele mai frumoase și mai productive regiuni ale noastre(...)”*. În 1917 - 1918, anii revoluțiilor rusești și ai urmărilor lor imediate, Basarabia, devenită autonomă și, ulterior, independentă, și-a căutat identitatea politică statală pe ruinele fostului Imperiu Țarist, între opțiunea unei Rusii bolșeviste leniniste agresive, perspectiva unei Ucraine naționaliste expansioniste cuceritoare și protecția unei Românie în plin și dureros proces de renaștere din propria ei cenușă.

Concluzia și îndemnul sunt clare pentru oricine, locuitor din stânga și din dreapta Nistrului: *“Basarabia și-a urmat destinul, calea care i-o indica același trecut, aceleași aspirații și același neam cu al patriei mamă. A revenit la România, răspunzând unui postulat istoric care de multă vreme își aștepta realizarea. Ea nu putea urma altă cale, pentru că nicăieri nu găsea dragostea de frate aflată la noi.*

Privirile ei veșnic au fost ațintite spre noi și o clipă n-a perdut din vedere că frații săi buni se află peste Prut și nu peste Nistru.

Să căutăm prin toate mijloacele să consolidăm opera de unire, pentru ca vântul de expansiune teritorială a Ucrainei să nu o poată distruge. Să ne identificăm simțirea poporului român din Basarabia și să știm a ne adapta concepțiilor lui de dreptate și egalitate socială. Să lucrăm trainic la opera de solidarizare națională, pentru că numai astfel vom binemerita recunoștința neamului nostru”.

Pentru redactarea lucrării sale de popularizare, Emil I. Diaconescu a valorificat diverse surse istoriografice, uitate sau neglijate astăzi, dar accesibile cu un secol în urmă: statisticile lui P.V. Ciceagof - I.M. Garting, P.P. Ciubinschi, N.A. Nestorovschi, lucrările lui N. Durnovo, Nicolae Lașcu, G.M. Murgoci, diverse acte normative. Concluzia este clară: românii au fost majoritari în Basarabia în secolul ocupației țariste, chiar și atunci când furturile statistice demografice ale ocupanților ruși scădeau procentele românilor sub 50%.

În anul Marii Uniri, 1918, contribuția lui Emil I. Diaconescu a prezentat, sumar, reperele evoluției provinciei românești Basarabia sub ocupație rusească, în contextul unirii acesteia cu România (27 martie / 9 aprilie 1918), oferind o imagine de ansamblu contextului militar - politic din 1917 - 1918 din zona Nipru - Nistru - Prut. După un secol, ea este percepută ca o modestă broșură tematică, reprezentativă însă într-o conjunctură istorică pentru a merita o reeditare la veac aniversar, cu statut de ediție critică, cu note bine documentate, generoase, lămuritoare.

Informațiile oferite de broșura profesorului Emil I. Diaconescu sunt completate cu cele oferite de documentele inedite / edite din arhivele și fondurile de carte botoșănene, pentru anul de glorie națională 1918 și pentru următorii, până în 1928. Principalele documente oficiale se referă la diverse activități desfășurate în fostul județ Dorohoi. Acestora se adaugă informații referitoare la Basarabia în primul deceniu după unire și, aspect inedit, inspirat și foarte util, recenzii de carte din perioada amintită referitoare la contribuții istoriografice cu tematică diversă despre teritoriul dintre Prut și Nistru. Respectivul cărți au apărut după 1918, fiind motivate prioritar de actul Unirii de la 27 martie / 9 aprilie 1918 și de consecințele sale.

Faptul istoric de la Chișinău de la 27 martie 1918 (stil vechi) și urmările sale imediate au fost prezentate de prefectul Județului Dorohoi, N.A. Stoeanovici, în diverse adrese oficiale trimise autorităților publice locale din județ. Adresele oficiale ale prefectului au reprezentat atunci singurul canal de informare a “publicului interesat” referitor la evenimentele din Basarabia. Ziarele vremii publicau informațiile cu o anumită întârziere și preluate din alte surse, oficiale sau oficioase, cu grade diferite de interpretare și obiectivitate. Amintesc în acest context adresa ministrului de interne din 10 aprilie 1918 (stil vechi), la două săptămâni de la Unirea de la Chișinău, prin care s-a comunicat oficial: “*Avem onoare a vă face cunoscut că, întrucât frontiera Prutului, în urma unirii Basarabiei cu România, a fost pentru totdeauna desființată, s-a decis suprimarea*

vămile de pe Prut, afară de vama Mamornița cu sucursalele ei, Molnița și Rădăuți, care vor mai funcționa până la noi dispozițiuni”.

Articole, comunicate și conferințe aniversare au prezentat publicului și auditoriului dorohoian Unirea Basarabiei cu partia - mamă, recunoașterea internațională și importanța acestui act istoric în istoria interbelică a României Mari. Astfel, la începutul lunii martie 1920, prefectul Județului Dorohoi, N. Buțureanu, a transmis locuitorilor dorohoieni că “(...) la Conferința păcei ni s-au recunoscut definitiv drepturile noastre asupra Basarabiei și s-a consfințit alipirea acestui ținut la țara noastră, am hotărât, împreună cu toate autoritățile din orașul Dorohoi, a se sărbători acest mare eveniment printr-o serbare, care va avea loc în ziua de 14 martie 1920 (...)”. Este un foarte bun exemplu de bună practică națională aniversară, culturală, educațională, civică etc., care trebuie preluată și aplicată și în anul aniversar centenar. Deja aniversarea Unirii de la 27 martie / 9 aprilie 1918 a devenit atitudine și politică națională, coordonată de minister și aplicată local de prefectură și de instituțiile administrației publice locale. Prin urmare, **Programul Centenarul Marii Uniri din 1918** are deja o tradiție și o vechime seculară.

Atrage atenția **Articolul - program** al revistei „*Junimea Moldovei de Nord*”, cu primul număr apărut la Botoșani la 1919 ianuarie 5, intitulat ***La muncă*** și scris de Emil Diaconescu. Comitetul de redacție și colaboratorii revistei și-au propus *consolidarea prin cultură a unirii teritoriale, administrative, politice, economice, religioase, educaționale etc. realizate în martie - decembrie 1918*, cum a explicat, în monografia sa tematică (*Arcade Septentrionale*, București, Editura Academiei Române, 2007, pp. 36 - 115), d-r Lucia Olaru - Nenati.

Astfel, “*Prin unirea Basarabiei și Bucovinei, a precizat autorul articolului programatic, am ajuns din nou în hotarele vechei Moldove a lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare și din această clipă o sumă de noi probleme naționale, economice, agricole, culturale etc. se pun la ordinea zilei, care trebuie studiate și soluționate. Dacă idealul nostru național, care pentru atâtea generații a fost numai un vis, astăzi este împlinit și hotarele țării se întind de la Nistru până la Tisa și până la Mare, apoi în cuprinsul acestor hotare o grea muncă ne așteaptă, la care cu toții datori suntem să contribuim*”. Consolidarea identitară și națională a României Mari, dezvoltarea educației sociale - naționale românești, luminarea poporului prin cultură “(...) *ne îndeamnă la muncă, muncă cinstită și harnică pentru propășirea neamului nostru românesc*”.

Același îndemn ***La Muncă!*** l-a adresat și Gheorghe Gh. Burgele, deputat dorohoian, la sfârșitul conferinței sale referitoare la Unirea Basarabiei cu România din 1918, la a șasea aniversare: „*Și acum, tot înainte, la lucru și neconținut la lucru!*”. Încă din anul Marii Uniri activitatea susținută pentru consolidare a României Mari pe plan intern și extern a devenit un imperativ național, realizabil doar prin ***Muncă!***

În context identic s-a înscris și inițiativa, din iulie 1919, a botoșăneanului Dumitru Iov, împreună cu Mihail Popovici, referitoare la înființarea unei trupe de

actori “(...) de la Teatrul Național din Iași, cu un bogat și variat repertoriu din piese naționale și străine, și pe care le susține în orașele și satele Basarabiei”.

Aceluiași obiectiv și comandament național, de *consolidare prin cultură a unirii teritoriale din martie - decembrie 1918*, i s-au subordonat și activitățile specifice organizate și derulate în orașul Botoșani în primul deceniu al României Mari. O enumerare și o analiză pertinentă a celor derulate în perioada 1919 - 1924 a realizat prof. Ioan V. Luca, tânărul și emblematicul director al Liceului “A.T. Laurian” (“*Mișcarea culturală din orașul Botoșani după război*”, în “*Revista Moldovei*”, anul IV, nr. 1, mai - iunie 1924, Botoșani, pp. 1 - 9). Activitățile au fost diverse și multe dintre ele s-au referit la Moldova istorică de la Carpații Orientali la Nistru, reconfigurată în matricea statală multi-seculară prin Unirea de la 27 martie / 9 aprilie 1918: conferințele și șezătorile organizate de Secția Ligii Culturale, Cercul Corpului Didactic, Ateneul Român - Filiala Botoșani, Comitetul Școlar al Liceului “A.T. Laurian”, Cercul Instituturilor. Unele dintre conferințe și șezători au fost publicate și popularizate în paginile revistelor botoșănene “*Junimea Moldovei de Nord*” (ianuarie 1919 - mai 1921) și “*Revista Moldovei*” (din mai 1921). De asemenea, bibliotecile unor instituții, societăți, asociații etc. din Botoșani, înființate sau revigorate în perioada amintită, au oferit cititorilor de toate vârstele cărți și reviste referitoare la Marea Unire din 1918, ceea ce a contribuit la cristalizarea unei viziuni realiste și atitudini sănătoase referitoare la formarea și misiunea națională - europeană a României Mari, văzute din dreapta Prutului.

Un document foarte important este mărturia elevului basarabean Tăzlăoanu Emanoil, de la Școala Normală “Mihai Eminescu” din Botoșani, condusă de Tiberiu Crudu. Informațiile oferite de acesta, în 1924, permit să înțelegem mai bine modul cum au perceput unii români basarabeni, în special din mediul rural, unirea Basarabiei cu România de la 27 martie / 9 aprilie 1918. Într-un secol de ocupație țaristă, românii au fost deznaționalizați și rusificați puternic, astfel că “*La 1912 s-au împlinit o sută de ani de la răpirea ei când, în loc să plângem cu amar, am sărbătorit foarte veseli desjugarea Basarabiei de sub turci (sic!). Basarabenii priviau pe țarul Rusiei ca pe mântuitorul lor*”. Evenimentele politico - militaro - naționale din anii 1917 - 1918 au produs o adevărată criză de conștiință națională la majoritatea românilor basarabeni. “*În anul 1917, a precizat tânărul Tăzlăoanu Emanoil, când s-a stârnit revoluție în Rusia, se auzia că Basarabia rămâne deocamdată autonomă, iar pe urmă are să fie luată de bolșevicii ucrainieni sau de români și e mai sigur că de români pentru că e pământul românesc și noi suntem români*”. Peste câteva luni, “*În februarie, anul 1918, când armatele române au început a ocupa (sic!) Basarabia, mare mișcare era în sufletele basarabenilor, care erau rusificați deabinelea. Ei auziau că România e o țară foarte săracă, mică și slabă; soldații umblă cu opinci (ceia ce lor nu le plăcia), sunt îmbrăcați rău și mănâncă prost*”.

Ulterior, în lunile următoare Unirii, “*Aflând că Sfatul Țării din Chișinău a declarat unirea cu România, au căutat să prindă vreo câțiva deputați, pe care îi purtau din sat în sat, bătându-i rău*”. A existat chiar o nostalgie a stăpânirii rusești, pentru că “*Aproape doi ani au așteptat basarabenii pe ruși, crezând că poate*

românii au venit numai să strângă bolșevismul și pe urmă se vor duce, lăsând locul rușilor”. Între timp, procesul de clarificare ideatică etnică - națională a majorității românilor basarabeni a avansat, astfel că «În acești șase ani, chiar ei au progresat mult în alipirea cu România. Acum dacă întrebi pe cineva: „Tot mai dorește pe ruși?”, el îți răspunde: „Ba deacuma pot să nu mai vie, că eu m-am deprins și cu românii”».

Pentru depășirea acelor realități, viitorul învățător român basarabean îi îndeamnă pe viitorii săi colegi de catedră: “Frați normaliști, cei care aveți sufletul de român în voi, fiți mândri cu titlul sfânt pe care-l veți căpăta mâini și să pornim la muncă în provinciile alipite, unde să înlocuim pe streini și pe acei care nu sunt vrednici de acest titlul și care pot strica sufletele viitorilor cetățeni români! Acolo fiți tari și (...) răspundeți chemării voastre sfinte și fiți învățători nu numai în școală, ci și în afară! Fiți adevărați apostoli ai românismului! Arătați-le că noi suntem mai de folos decât acei care i-au stăpânit atâta timp și astfel vom putea lăsa urmașilor noștri o Românie cu adevărat întregită!”.

Trecând peste unele exagerări și aprecieri subiective, peste lipsa unei viziuni generale asupra evenimentelor din 1918 - 1924 în spațiul carpato - nistrian, cauzate de tinerețea autorului basarabean normalist, un adevăr istoric este cert: actul istoric al Unirii de la 27 martie / 9 aprilie 1918 a fost realizat de marea majoritate a clasei politice din Basarabia și România, cu sprijin național românesc, o parte a țărănimii manifestându-se inițial prudent și circumspect, ulterior înțelegând comandamentul superior al perioadei și integrându-se treptat în marele organism al României Mari.

Reacția a trei surori basarabence față de Unirea de la 27 martie / 9 aprilie 1918 și de urmările sale poate fi surprinsă în *O scrisoare*, creația lui Tiberiu Crudu, un text între realitatea concretă și ficțiunea literară. În fond, misiva surprinde drama a zeci de mii de basarabeni, dezrădăcinați geografic și lingvistic de provincia - mamă, debusolați de noile realități complexe după Unirea de la Chișinău, care caută calea cea dreaptă, corectă, pe care să se deplaseze ca nou cetățean român, cu o conștiință în evoluție. De asemenea, poate fi și parabola celor trei surori rătăcitoare, care, după un timp și în noi condiții obiective, revin acasă și încearcă să se integreze într-o mare familie, să dezvolte canale de comunicare și colaborare reciproc avantajoase pentru toți.

Soluția? Obiectivul? Trebuia acționat cu luciditate și perseverență “(...) pentru a dezrobi sufletele închise ale moldovenilor basarabeni, a le trezi conștiința națională adormită, a-i uni măcar sufletește cu noi, de sub Carpați și Dunăre, și a forma astfel o putere mare, pe care să n-o poată cuprinde hotarele”. Nu în cele din urmă, cele trei surori pot fi, prin extrapolare, cele trei provincii românești reunite cu patria - mamă în vulcanicul an 1918, care i-a purtat pe români de la speranță la mântuire, de la lacrimi la bucurie.

Prezentările și recenziile de carte / de reviste tematice despre Basarabia integrată în România atrag atenția din cel puțin două puncte de vedere: dezvoltarea cercetării și a producției de carte / de periodice despre Basarabia, pe de o parte; răspândirea unui nou gen de intermediere a cunoașterii și informării între autori și cititori, pe de o parte. Cărțile și periodicele tematice recenzate fac parte deja din

bibliografia obligatorie a Basarabiei rusești și românești, după 1918. Nu doresc să mă opresc asupra unei cărți anume pentru că, așa cum inspirat a precizat un recenzor, “*Problema Basarabiei noastre a născut o întreagă literatură, în care autorii, streini și români, se întrec a dovedi netemeinicia absurdităților sovietice*”.

În izvoarele istorice publicate în carte apare utilizarea duală a termenilor **unire** și **anexare** pentru actul istoric de la 27 martie / 9 aprilie 1918. Dualitatea terminologică dovedește o anumită ambiguitate în înțelegerea statutului juridic intern și internațional al Unirii de la 27 martie / 9 aprilie 1918. Astfel, reprezentanții autorităților publice centrale și locale și cetățenii de pe ambele maluri ale Prutului au așezat semnul egalității între cele două concepte, ceea ce era greșit. Unirea este actul de unificare complexă, multi - sectorială, liber consimțită între două entități statale independente - subiecte de drept internațional, cum erau România de la 9 mai 1877 / februarie - iunie 1878 și Basarabia de la 24 ianuarie 1918. Prin anexare / alipire un stat independent - subiect de drept internațional integrează în propriu său organism statal o provincie / regiune vecină, dobândită în final printr-un tratat internațional.

De asemenea, în aceleași izvoare istorice editate în această carte apare o altă *confuzie*, în special la o parte a populației basarabene. *Intrarea* armatei române în Basarabia în ianuarie 1918, pentru a *anihila* manifestările violente ale grupurilor rusești bolșevizate turbulente și a *consolida* ordinea, liniștea și protecția populației locale a fost percepută de către unii basarabeni ca *ocupare armată* a provinciei dintre Prut și Nistru de către diviziile regale. Unii locuitori basarabeni au rămas în așteptare în anii următori Unirii, “*crezând că poate românii au venit numai să strângă bolșevismul și pe urmă se vor duce*”, după cum a declarat tânărul normalist basarabean Tăzlăoanu Emanoil. În anii respectivi informația circula greu în anumite medii basarabene, în special cel rural, iar concepția - mentalitatea pro-rusă a unor basarabeni, rusificați într-un secol, se schimba și mai greu.

În concluzie, cartea îngrijită de dr. Sergiu Balanovici și dr. Florin Știrbăț este o apariție editorială importantă și necesară în contextul Centenarului Marii Uniri 1918 - 2018, contribuție istoriografică utilă și pentru sublinierea amplitudinii ecoului actului istoric de la 27 martie / 9 aprilie 1918 în zona Botoșani - Dorohoi, în primul deceniu al României Mari. Notele explicative, clare și generoase în informații utile referitoare la oameni, locuri, acțiuni, fapte istorice, mentalități, speranțe, deziluzii, cărți, reviste etc. explică cititorilor principalele coordonate ale unor evoluții locale, zonale, în fapt reverberații ale celor naționale și europene din deceniul 1918 - 1928, fundamental pentru realizarea, consolidarea și recunoașterea internațională a României Mari.

—► Florin Simion Egner, *Botoșani în mileniul al treilea. Istorie, Cultură, Monumente*, Tipografia PIM, Iași, 2017, 128 p. format A4.

Zona Metropolitană Botoșani (în continuare, abreviat: ZMBT) este o asocieri administrativă - teritorială, realizată în 2012, cu o suprafață de 525 kp., compusă din: Municipiul Botoșani, comunele Mihai Eminescu, Curtești, Răchiți,